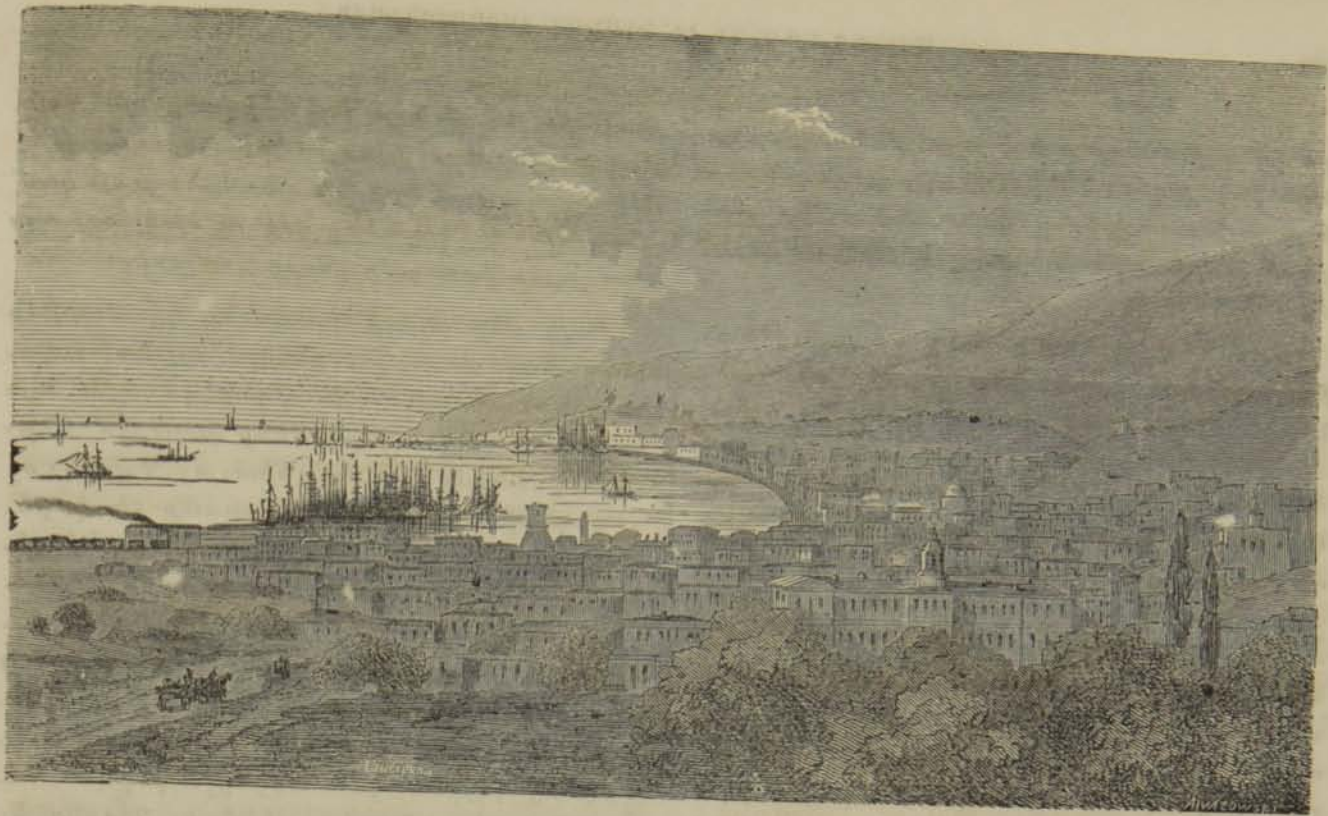

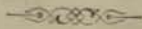
Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ա. Ի. Ե. Տ. Ա. Բ. Ե. Բ.

Հ Ա Յ Ա Ս Տ. Ա. Ն Ե Ա Յ Յ

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն. Բ., Բ. Ա. Բ. Ո. Յ. Ա. Կ. Ա. Ն. Բ. Ե. Ի. Բ. Ա. Ն. Ա. Ս. Ի. Բ. Ա. Կ. Ա. Ն. Բ.

ԲՆՏՐՈՒԹԻՒՆ ԱՇԽԱՏԱՐԱՐՈՒ ԼԵՁՈՒԻ

Երբոր ուսումնական եւ կարեւոր խնդրոյ մը վերայ օրինաւոր եւ վայելչական կերպով վէճ մը բացուի մեզի հետ, որքան եւ տարբեր լինի մեր կարծիքը այն վէճը բացողին կարծիքէն՝ մեզի պարտք կճանաչեմք յարգանքով եւ քաղաքավարութեամբ պատասխանել, եւ մեր կարծիքը եթէ ուղղագոյն կհամարիմք՝ պաշտպանել։ առանց կրից եւ հակառակութեան։

Այսպիսի խնդիրներէն մէկն է աշխարհաբոս լեզուի ընտրութիւնը, որոյ վրայ արդէն շատ անգամ զանազան գրուածքներ եղած են՝ թէ մեզնէ եւ թէ յայլոց։ Մօտերս

«Կռունկ Հայոց աշխարհին» ամսագիրը երկու յօդուած հրատարակեց իւր է եւ Թ. Թիւերուն մէջ՝ ընդհանրապէս մեր հայերէն աշխարհաբոս լեզուին վրայ, յորում այն ամսագրոյն խմբագրիչ Աղաբէգեան Պ. Մարկոսը ընդարձակ եւ հմուտ գիտողութեամբ կխօսի գրեթէ ամէն հայաբնակ կողմերու աշխարհաբոս լեզուաց ձեւանալուն պատմութեանը եւ պատճառներուն վրայ։

Այն երկու յօդուածոց մէջ տարակոյս չըկայ որ խիստ շատ են իրաւացի եւ խելացի խորհրդածութիւններ. բայց եւ քանի մը անճշդութիւններ կերեւին, զորս հարկ չեմք համարիր այս տեղ մի առ մի յիշատակել. վասն զի առ այժմ մեր գիտաւորութենէն

գուրս աշխատութիւն է այն. մանաւանդ որ նոյն իսկ յօդուածներուն արգոյ հեղինակը իւր աշխատութիւնը կանուանէ «Մեր արգեան բարբառին վեր խփոյ եւ հաւստոս պատմութիւն»:

Բայց չեմք կրնար առանց դիտողութեան թողուլ նորա գրուածքին վերջի հատուածներէն մէկը, որով կրտէ. «Մենք էլ կխոստովանիմք Գեր. Խորէն Վարդապետին հետ որ մեր նախնեաց լեզուն մեր արգեան լեզուն համար մի առատ եւ անսպառ հանք է, ուր տեղաց պէտք է մեր նոր լեզուն իրա հարստութիւնն ու զարգարանքը փնտռէ. բայց, երբ, ինչ մասին, եւ ինչպէս, ահա այս կէտն է որ մինչեւ այսօր մեր արգեան գրականութեան մէջ, ոչ նշմարուել է, ոչ առաջարկուել է եւ ոչ էլ այս կամ այն գրեթէ անհասարկ գրողներու ուշադրութեան ձգելն»:

Այդ խօսքերը կարգացողը հարկաւ կապատ բոլորովին նոր եւ չլրջուած առաջարկութիւն մը կարգալու. ուստի եւ շատ պէտք է զարմանայ, — ինչպէս որ մեր եւս զարմացանք, — երբ կարգայ քանի մը տող վերջը նոյն պարունին այս խօսքերը. «Կարծել թէ աշխարհաբառ լեզուն մօտեցնելով գրաբանին, կամ թէ աշխարհաբառին ձօխուլութիւն, զարգարանք, զօրութիւն, աղգուլութիւն տալու համար՝ պէտք է գրաբառին նմանեցնել կամ գրաբառից փոխ առնել՝ գրաբառ լեզուն հասարակաց կամ ժողովրդային անելու համար, մի ցնորք է, որ էութիւն ոչ այս դարումս եւ ոչ եկող դարումը կարող կլինի ունենալ, եւ շատ քիչ ճաշակ եւ գաղափար ունենալ է մեր նախնեաց լեզուի հոգւոյն եւ բնութեան վրայ, մանաւանդ ոսկի դարու գրականութեան»:

Պարոն Աղաբէգեանին այս վճռական խօսքը մեր չեմք կրնար ընդունիլ. եւ կարծեմք թէ ամենեւին ցնորք չի յուսալը՝ թէ ինչպէս որ մեր գրոց լեզուն այս վերջին հարիւր տարուանս մէջ իւր յետին բարբարոսական վիճակէն այնքան վերանորոգուեցաւ որ ոսկի դարու գրականութեան յիշատի մօտեցաւ, գէթ սակաւաթիւ մատենագրաց ճարտար գրիչներովը, — այսպէս եւս կարելի է նաեւ այժմու աշխարհիկ լեզուն այնպէս մաքրել եւ զրաբառին մօտեցնել որ ժամանակաւ գրեթէ գրաբառ լեզուն դառնայ, եւ լինի հասարակաց լեզու, եթէ ոչ ռամկաց՝ գոնէ ամենայն կարգաւ գրել գիտցողաց գէթ այնչափ հասկանալի՝ որչափ որ հասկանալի է

Կոռնկին լեզուն նոյն իսկ Տիփսիսեցւոյն, Գանձակեցւոյն, Ագուլեցւոյն, Երեւանեցւոյն, Թողթե Պօլեցւոյն, Խրիմեցւոյն, Վանեցւոյն կամ Մշեցւոյն: Եւ կարծեմք թէ ոչ որ կրնայ այս մեր յոյսը իրաւամբ ցնորք համարիլ:

Բայց մեր աւելի իրաւունք կհամարիմք զարմանալ, եւ ոչ թէ ցնորք, այլ նախապաշարումն անուանել Պ. Աղաբէգեանին այն խօսքը որ կրտէ. «Արդ մենք կարծում ենք, որ ոչ Պօլիս, ոչ Լմբիւռնիա, ոչ Փարիզ, ոչ Թէոդոսիա եւ ոչ այլ տեղուանք չէ կարելի արգեան մեր աշխարհիկ կենդանի լեզուն ծաղկի, զարգանայ. ուրտեղ հայկական ընկերութիւն կամ ընտանիք չկայ, այն տեղ հայ լեզու չլինիլ. հայրենեաց երկրին, երկնքին, օգին, հովին, ջրին, հողին մէջ պէտք է խօսուի, կազմուի, զարգանայ հայրենական աղգային լեզուն: Կարելի է որ, ինչպէս մի հայր Ղեւոնդ եւ Խորէն Վարդապետ եւ ուրիշները վեր կենան, եւ մինը Պապուկ Աւարայրի երգէ, եւ միւսն էլ մեր Արայ, Զարմայր եւ այլ նահապետներու կեանքն ու բարքը նկարագրէ. բայց ով չխոստովանում այսօր, որ գրքերում գրուած լեզուն որ փոքր իշատէ՝ կենդանի մարդկանց բերնումը ման չգալի, մեռած է»:

Այս խօսքերուն առաջին եւ վերջին տողերուն մէջ մեծ հակասութիւն մը կտեսնեմք, որ անտարակոյս ամէն կարգացողի աչքին ալ կզարնէ: Դնեմք թէ Փարիզու մէջ կարելի չէ աշխարհիկ լեզուն ծաղկեցնել՝ քանի որ այն տեղ հայկական ընկերութիւն կամ հայ ընտանեաց բաղմութիւն չկայ. բայց թէ որ լինէր այն մայրաքաղաքին մէջ հարիւր յիսուն ընտանիք՝ հանդերձ հայ եկեղեցակաւոր, հայ եկեղեցիներով, հայկական ուսումնարանով, հայկական դպրոցներով մանչ եւ աղջիկ տղայոց, հայկական տաղարանով, — ինչպէս որ կան այս ամենայն բաները իԹէոդոսիա, — չեմք գիտեր ինչո՞ւ համար անկարելի պիտի լինէր մեր աշխարհիկ լեզուն ծաղկեցնել նաեւ Փարիզու մէջ: Դարձեալ, միթէ Պ. Աղաբէգեանը այս խօսքերը գրած ժամանակը մոռցած է իւր իսկ ըսածը այս յօդուածներուն մէջ Վենետիկոյ եւ Վեննայի Միփթարեանց վրայ: Միթէ այդ Միփթարեանց վանքերը հայրենեաց երկնքին, օգին, հովին, ջրին, հողին մէջ շինուած են որ այնքան լաւ խօսուէր կազմուէր եւ զարգացեր է անոնց մէջ հայրենական աղգային լե-

զուհի, ոչ միայն գրաբառը, այլ եւ աշխարհաբառը: Այս, Աւարայրի Պրպուլին երգիչը, եւ Արայի, Զարմայրայ եւ այլ նահապետներու կեանքն ու բարքը նկարագրող «Տաղան» «Դաւոր բանահիւսը, որ քաջ տեղեակ է ճաշակուել մեր գրոց լեզուին մէջ իր հեղինակութիւններովը ու թարգմանութիւններովը», Պ. Աղաբէգեանին ստուգելով եւ լեզուովը չեն գրած իրենց բանահիւսութիւնքը. բայց պէտք է գիտնայ որ այն երկու բանաստեղծից այն գրուածքները՝ գրոց լեզուաւ չեն, այլ մեր նախնեաց վերջին մատենագրութեան տաղասացութիւններուն հետեւութիւն, զոր թերեւս Պ. Աղաբէգեանը չէ ճանչցած: Այսու ամենայնիւ մեք կհամարձակուիմք ըսել թէ այն նոցա լեզուն՝ հանգերձ իւր գրաբառի նման ձեւովը՝ աւելի ընտանի է անշուշտ ամենայն հայ մարդու՝ քան թէ, օրինակի համար, Կոռնկին ասոր նման բացատրութիւններն. «Ռուսիաբնակ Հայք էլ «Դաստիարակութեան մէջ Թուրքիաբնակ Հայք երկից աւելի կամ պակաս ընթացիով վարժունք չեն բռնել: Այս աշխարհում էլ, սկզբումը ազգային եւ բարոյական դաստիարակութեան ուղղութիւնը չէ ճանաչուել, թէ եւ հայկական նախնի դպրութեանց համար Զանք եւ փորձ եղել է: Երեսուն կամ քառասուն տարի յառաջ, երբ եւրոպական լուսաւորութեան զեփիւռը Ռուսիոյ սեպկներից անց կենացով եկել հասել եւ Հայոց աշխարհին վերայ էլ է շնչել մի փոքր, Հայք դաստիարակութեան հարկաւորութիւնը զգացել են, եւ «մեծ ցանկութեամբ կամեցել են նրա ճաշակից ճաշակել»: Հարկ է արդեօք հարցնել ընթերցողին թէ արդեօք ո՞ր ռամիկը աշխարհաբառի տեղ կգնէ այդ բացատրութիւնները, եւ կամ ի՞նչ տարբերութիւն ունի այդ լեզուն՝ ըստ խրթնաբանութեան՝ շատ մը գրաբառ շարագրութիւններէ: — Մեք այն խօսքերը միայն նոտրեցինք՝ որ մեզի աւելի խրթին երեւցան:

Այն թողումք. չգիտեմք ի՞նչպէս կամ ի՞նչ պատճառաւ կվճռէ Պ. Աղաբէգեանը թէ հայկական ընկերութիւն կամ ընտանիք՝ ուստի եւ հայ լեզու չկայ եւ չկրնար լինել ոչ միայն իփարիզ եւ իթէոգոսիա, այլ եւ ոչ ի Զմիւռնիս, այլ եւ ոչ ի Պօլիս... Զմիւռնիոյ հայ ընկերութիւնը, հայ լեզուն, հայ գրականութեան եռանդը, մեզնէ աւելի Պ. Աղաբէգեանին պէտք էր յայտնի լինէր. բայց մեք եւս լաւ գիտեմք որ ոչ միայն ազգասիրութիւնը

եւ ազգային հայկական հոգին, այլ եւ հայերէն աշխարհաբառին սէրը ուրիշ ամէն տեղերէ տուած ի Զմիւռնիա դարձեցաւ ու ծաղկեցաւ, եւ անկից տարածուեցաւ ի Պօլիս եւ ուրիշ տեղեր: Իսկ «Պօլսոյ մէջ հայկական ընկերութիւն կամ ընտանիք չկայ» ըսելը՝ նման կերեւի այն մարդուն ըսածին, որ կը պնդէ եղեր թէ աշխարհիս երեսը փեքին քաղաք գտնուիր եւ չեմ ընդունիր, որովհետեւ աչքովս չեմ տեսած: Բայց Պ. Աղաբէգեանը շատ լաւ կճանաչէ Պօլիսը, եւ անոր մէջի հայկական ընկերութիւնը, որ 200,000 Հայերէ ձեւացած է, եւ որոյ նման հայկական ամբողջ եւ ամբողջ ընկերութիւն ոչ ի Զմիւռնի կգտնուի, ոչ յերեւան, ոչ ի Վան, ոչ ի Մուշ, եւ ոչ Հայաստանի ուրիշ ո՞ր եւ իցէ քաղաքներէն մէկուն մէջ:

Պ. Աղաբէգեանին վերջին խօսքովը վերջացնեմք նաեւ մեք այս մեր համառօտ քննաբանութիւնը: Կըսէ Պարոնը. «Հայաստանում պէտք է լինին մեր հայկական դաստիարակութեան համար մեր վարժատունները, եւ ոչ օտար երկիրներումը. եւ ամէն տարաբնակ հայ մարդ իւր որդւոյն հայերէն խօսիլ եւ գրել սորվեցնել տալու համար, ոչ թէ Փարիզ, ոչ թէ Մոսկուա կամ ուրիշ տեղումը պէտք է յուղարկէ, այլ իր հայրենի աշխարհը, մայր հայրենիքից պէտք է մայր հայրենեաց որդւոց մէջ մայրենի լեզուն տարածուի»: — Եթէ այս խօսքերը իբրեւ քաղաքական կարգաւորում, Աղաբէգեանը, մեք եւս ըստ ամենայնի համաձայն եմք իրեն հետ. եւ կաւելցնեմք թէ ուր էր թէ ժամ մը առաջ գային հասնէին այն օրերը՝ յորս Հայք իրենց որդւոցը ուսմունք, արուեստներ, գիտութիւններ սովորեցնելու համար՝ ոչ Մոսկուայի կարօտ լինէին, ոչ Փեթրպոլիի, ոչ Լոնտոնի եւ ոչ Փարիզու, եւ ոչ ուրիշ ո՞ր եւ իցէ եւրոպական քաղաքի, այլ Այրարատեան նահանգին մէջ ունենային համալսարաններ, ճեմարաններ, վարժարաններ, ուսումնարաններ, դպրեվանքեր, թանգարաններ, արուեստանոցներ, տրպարաններ, գիտարաններ եւ ամէն տեսակ ազգային լուսաւորութեան գործիքներ, եւ ազգը դաստիարակող քաջ եւ հայկաբան վարժապետներ... Իսկ եթէ միտքը այն է որ այժմէն դադարի ամէն մարդ իւր որդին այն մայրաքաղաքները յուղարկէ, եւ Հայաստան յուղարկէ, պէտք կլինի հարցնել իրեն թէ արդեօք Հայաստանի ո՞ր գեղը, ո՞ր վանքը,

որ քաղաքը յուզարկելու է: Չեմք կարծեր որ Տփլիսը ցուցնէ մեզ, զոր եւ չեմք կարող մայր հայրենիք անուանել, եւ յորում հասարակ ժողովրդեան սովորական դարձած վրացերէն լեզուն թողուն ու հայերէն խօսիլ սկսածը դեռ քանի մը տարուան բան է. ապա ուրեմն ուր կուզէ որ յուզարկուին այժմ հայոց որդիքը: Իրաւ է որ ինքը այս եւս կրտէ թէ հայերէն խօսիլ եւ գրել ստիկեցնել տալու համար. բայց միթէ սոսկ հայերէն, եւ այն աշխարհաբառ խօսիլ սովորեցնելու, եւ աշխարհաբառն ու գրաբառը լի անտանելի քերականական եւ ուղղագրական սխալանք գրել սովորեցնելու համար՝ կարժէ արդեօք ստիպել տարաբնակ հայերն որ Հայաստան յուզարկեն իրենց որդիքը: Գնեմք թէ արժէ. դարձեալ կհարցնեմք, ուր յուզարկեն, Հայաստանի որ քաղաքին կամ որ գեղին կամ որ վանքին ուսումնարանը...

Ոչ, Պարոն Աղաբէգեան, որքան եւ սաստիկ եւ եռանդուն լինի մեր հայրենասիրութիւնը, պէտք է զգուշանամք յանկարելիսն ձգտելոյ. պէտք է զայն ընեմք նաեւ այժմ՝ ինչ որ հինգերորդ դարուն մէջ անգամ ընելու ստիպուեցան մեր երանելի նախնիքը, մինչդեռ անհամեմատ առաւելութեամբ շէն էր Հայաստան ուսումնասէր թագաւորով, հը-

զոր նախարարներով, հարուստ իշխաններով, իմաստուն եկեղեցականներով, ծաղկեալ վաճառականութեամբ եւ ամենայն քաղաքական բարեկարգութեամբ: Պէտք է որ ինչպէս նոքա կճանաչէին յայնժամ Աղեքսանդրիոյ, Բիւզանդիոնի, Աթէնքի եւ Հռովմայ ուսումնական առաւելութիւնը, եւ այն քաղաքաց համալսարանները կ'յուզարկէին իրենց հասարակ դպրոցներուն յառաջագէժ աշակերտները, այսպէս եւ մեք՝ թէ տարաբնակ եւ թէ մօտաբնակ որդիքս Հայաստանի՝ որ մը առաջ ունենամք մեր գտնուած տեղերուն մէջ հասարակ եւ միջակ դպրոցներ եւ ուսումնարաններ, յորս կարելի լինի հայերէնը լաւ սովորիլ. բայց չմոռնամք որ բարձրագոյն գիտութեանց եւ արուեստից համար դեռ շատ տարիներ կարօտ պիտի լինիմք Մոսքուայի, Փետրպուրկի, Փարիզու եւ Լոնտոնի համալսարաններուն: Ապա թէ ոչ, մինչեւ ցերը խաղալիկ պիտի դառնայ մեր ժողովուրդը քանի մը թերալարժ եւ թերուսումն անձանց, որ իրենք զիրենք իմէջ կուրաց միականի տեսնելով՝ կուզեն կարծեցրնել թէ մէկ մէկ հարիւրաչեան Արգոններ են, ամէն բան տեսնող, ամէն բան գիտցող, եւ ամէն չգիտցած բաներնուն վրայ համարձակ վճիռներ տուող:

Ա. Ռ. Ա. Կ

Ճ Ա Ն Ճ.

եղ մը յոգնած տուն կը դառնար իդաշտէն.
եղջիւրին ծայրը բազմած էր ճանճ փոքրիկ.
ճանճին մէկը դիմացն ելաւ բըզզալէն,
Հարցուց միւսին. «Ուստի կուգաս, ճանճ քուրիկ»:

Իսկ նա ուռեցաւ,
Փըչեց ինքըզինք,
Պատասխան տրւաւ,
«Մենք գաշտ հերկեցինք»:

Առակ ըսածըդ այսպէս ահա միշտ
Իրական դէպքի օրինակ է ճիշտ.
Քեզ չեն պատահած այնպիսի անձինք
Որ կըսեն միշտ, «Մենք սանկ ու նանկ ըրինք»: